

תפיסה - פתיחה

א. במצבי ספק בית הדין פוסק המוציא מחברו עליו הראיה והממון נשאר אצל המוחזק עד שהתובע יביא ראיה. מה הדין אם התובע יתפוס את הממון? האם התפיסה מועילה או שבית הדין יוציא את הממון מהתופס?

מה היית עונה? מדוע שהתפיסה לא תועיל? מדוע שהיא כן תועיל?

מדוע שהתפיסה לא תועיל? כי היא מנוגדת להלכה: ההלכה במקרה הזה היא הממע"ה, כך שכדי להוציא על התובע להביא ראיה ותפיסה היא לא ראיה! מדוע אפוא שהיא כן תועיל? אם נבין אחרת את האופי של דין הממע"ה – לא כהכרעה של בית הדין, אלא כביטוי לחוסר התערבות: התובע פונה לבית הדין ומבקש ממנו להיחלץ לעזרתו, ובית הדין מסרב בגלל שהוא לא הוכיח שגזלו את ממונו. אם זו המשמעות של פסיקת הממע"ה, אי התערבות של בית הדין, אז התופס לא פועל בניגוד להלכה, וממילא הוא יכול לתפוס. ובגוון אחר: כדי שיהיה ניתן לתפוס צריך שהמצב ימשיך להיות מוגדר כספק, אך בית הדין פסק לטובת המוחזק ופסיקתו סגרה את הדיון וביטלה את הספק! ומצד שני, הרי בית הדין לא יודע שהממון שייך באמת למוחזק, כך שפסיקתו לטובת המוחזק לא ביטלה את הספק שעדיין קיים! וטענה נוספת שהתופס יכול לטעון: נכון שבהתחלה הדין היה לטובת הנתבע, כי הוא היה המוחזק, אבל כעת אני המוחזק שהרי הממון ברשותי! נכון שהמוחזקות שלי נולדה מכוח תפיסה, כך שהיא אינה מוכיחה שהאמת אתי, אבל גם המוחזקות של הראשון לא הוכיחה שהאמת אתו ובכל זאת כיבדתם אותה! ומצד שני, יתכן שתפיסה, פעולה אלימה, לא יכולה ליצור מוחזקות.

התבונן בסברות השונות: איך הבנת את דין הממע"ה? איזו מהסברות משכנעת אותך יותר?

הדיון בסוגיה עמוקה זו מתחיל סביב סוגיה יסודית בב"מ. לא נעסוק כאן בסוגיה זו במלואה ונגע רק בנוגע לענייננו. הגמ' דנה במקרה בו שנים אחזו בטלית, כל אחד מהם טען שהטלית שלו והוא מצא אותה ראשון, ובהמשך אחד מהצדדים תפס (ב"מ ו.): בעי רבי זירא: תקפה אחד בפנינו מהו? – היכי דמי? אי דשתיק (השני לאחר התפיסה) – אודויי אודי ליה (הרי הודה לו בכך שהטלית שלו), ואי דקא צווח – מאי הוה ליה למעבד (וברור

1. שמשקפת את האמת, הטוב, הצדק והיושר מבחינת בית הדין – שהממון יישאר אצל המוחזק עד שהתובע יביא ראיה.

שהתפיסה אינה מועילה)? - לא צריכא, דשתיק מעיקרא והדר צווח, מאי? מדאשתיק (בהתחלה) - אודויי אודי ליה, או דלמא: כיון דקא צווח השתא - איגלאי מילתא דהאי דשתיק מעיקרא סבר: הא קא חזו ליה רבנן (חכמים רואים ואיני צריך לצעוק).

מהו ספקו של רבי זירא לפי פרשנות הגמ' נסה למצוא בטענת הגמ', 'אי דקא צווח מאי הוה ליה למעבד', תשובה לשאלה האם תפיסה מועילה.

ספקו של רבי זירא הוא במקרה שבו הצד השני שתק ולבסוף צווח, איך לפרש את שתיקתו הראשונית. עולה מדברי הגמ' שברור שהתפיסה לכשעצמה אינה מועילה, ויתכן שניתן ללמוד מכאן מסקנה כללית לפיה תפיסה אינה מועילה.

הגמ' דנה בהמשך בספק בכור. המשנה בטהרות קובעת שהמוציא מחברו עליו הראיה (טהרות ד, יב):

ספק בכורות אחד בכורי אדם ואחד בכורי בהמה בין טמאה בין טהורה שהמוציא מחברו עליו הראיה.

רב המנונא לומד מהמילים 'המוציא מחברו עליו הראיה' שאם הכהן יתפוס לא נוציא מידו (ב"מ ו):

אמר ליה רב המנונא... והא הכא, דאמר: תקפו כהן - אין מוציאין אותו מידו, דקתני: המוציא מחברו עליו הראיה (רש"י: דקתני המוציא - משמע בין כהן בין ישראל).

עולה מדבריו שתפיסה מועילה ולכן הכהן יכול לתפוס. אולם, רבה חולק עליו ורב חנניה מביא ראיה לטובתו, ראיה שבה נתבונן בהמשך הדרך (שם):

אמר ליה רבה... לעולם אימא לך תקפו כהן מוציאין אותו מידו... אמר ליה רב חנניה לרבה: תניא דמסייע לך.

ב. רבים מרבותינו הראשונים פסקו שתפיסת הכהן אינה מועילה. זוהי עמדת רבה ורב חנניה מביא ראיה לדבריו כך שנראה שזוהי מסקנת הסוגיה, שתפיסה אינה מועילה במצבי ספק. דבר זה הוביל אותם לעימות עם סוגיות אחרות שמהן עולה שתפיסה מועילה. נפתח בסוגיה בכתובות. הברייתא דנה בעדים שפוסלים שטר ומעידים שעדיו פסולים. היא מחלקת בין שני מצבים: הראשון, אם הם אלו שמקיימים את השטר ומעידים שזהו כתב ידם של העדים², אז נאמנים לפסלו³; השני, אם השטר מקוים ממקום אחר, אז אינם נאמנים לפסלו (כתובות יט):

2. חכמים תקנו ששטר צריך קיום, עדים שיעידו שאינו מזויף ושזהו אכן כתב ידם של העדים.
3. שכן הפה שאסר הוא הפה שהתיר, ואם הם אלו שמקיימים את השטר, אז הם יכולים לפסול אותו.

ת"ר: שנים התומין על השטר ומתו, ובאו שנים מן השוק ואמרו ידענו שכתב ידם הוא, אבל אנוסים היו, קטנים היו, פסולי עדות היו – הרי אלו נאמנים (שכן הם אלו שמקיימים את השטר והם טוענים שהוא פסול); ואם יש עדים שכתב ידם הוא זה (כך שהשטר מקיים ממקום אחר, גם ללא עדותם)... אין אלו נאמנים.

הגמ' תמהה על דין הסיפא: כיצד יתכן שאם השטר מקיים לא נתחשב בעדותם כלל? הרי שני עדים מעידים שהשטר פסול ואיך נוציא מכוחו ממון! (שם): ומגבין ביה כבשטרא מעליא? ואמאי? תרי ותרי נינהו!... אלא אמר רב נחמן: אוקי תרי להדי תרי ואוקי ממונא בחזקת מריה.

רב נחמן מסביר שאכן גם במקרה השני אין גובים מכוח השטר: הרי שני עדים מעידים שהוא פסול, ומה בכך שהוא מקיים ממקום אחר! אולם, לפי פרשנותו לא מובן מה ההבדל בפועל בין שני המקרים: הרי בשניהם בעקבות העדות לא גובים בשטר, אז מדוע הברייתא אמרה שבמקרה הראשון העדים הפוסלים נאמנים ובמקרה השני הם לא נאמנים! נראה כי רש"י התמודד עם השאלה (שם):

ודקתני בברייתא אין נאמנים לא דליהוי שטרא מעליא למיגבי ביה אלא דלא קרעינן ליה ואי תפיס מידי והדר אתי האי ותבע מיניה לא מפקינן מיניה דאמרינן אוקי תרי לבהדי תרי וממונא בחזקת היכא דקאי.

נסה לענות על השאלה לאור דברי רש"י.

במקרה הראשון השטר בטל לגמרי והמלווה לא יכול לתפוס מכוחו. במקרה השני, לעומת זאת, השטר אינו בטל לגמרי ואם המלווה תפס לא נוציא מידו. עולה אפוא מדברי הגמ' שתפיסה מועילה במצבי ספק, ולכן לא מוציאים מהמלווה שתפס. מה היחס בין סוגיה זו ובין הסוגיה שלמדנו לעיל? מה בין תפיסת הכהן בספק בכור שאינה מועילה ובין תפיסת המלווה שמועילה?

נסה תחילה להתמודד עם השאלה בעצמך.

ג. נפתח באחת מתשובות התוספות, תשובה שנפסקה על ידי הרא"ש (תוספות כתובות כ.): ויש לומר דשאני גבי בכור שכהן תופס מספק דאין יודע אם בכור הוא אבל הכא שטוען ברי מהניא תפיסה. וכך כותב הרא"ש בפסקיו (ב"מ א, יג):

לעולם אימא לך תקפו כהן מוציאין אותו מידו דתפיסה לא מהניא אלא למי שטוען ברי אבל הכהן הזה אפילו אחר שתפס אין לו אלא טענת שמא הלכך מפקינן מיניה דמוקמינן ליה בחזקת מרא קמא... כללא דמילתא לטענת ברי מהניא תפיסה. דכיון שהוא טוען ברי ומוחזק בה אין לנו כח להוציא מידו. אבל מי שהוא מסופק בדבר אם הוא שלו אם לאו לא מהניא תפיסתו לאפוקי מחזקת מרא קמא.

השוב היטב: מהי סברת החילוק?

ננסה: תפיסה בטענת שמא אינה מועילה מפני שהתופס אינו מוגדר כמוחזק מכוח תפיסתו. תפיסה בטענת שמא היא מעשה אלים, גזלה⁴, ואדם אינו הופך להיות מוחזק מכוחה⁵. תפיסה בטענת ברי, לעומת זאת, היא מעשה בעל אופי שונה, שכן התופס טוען שהוא יודע שהממון אכן שייך לו. תפיסה שכזו כן הופכת את התופס למוחזק כך שדין הממע"ה פוסק הפעם לטובתו.

ד. התוספות ענו תשובה נוספת (שם):

ועי"ל דהכא מיירי כשתפס (המלווה) קודם שנולד הספק.

מהי כוונת התוספות? איזו תפיסה נחשבת כתפיסה קודם לידת הספק? נלמד את דברי **התוספות רא"ש** (שם):

וי"ל דהא דקאמר הכא דאי תפס לא מפקינן מיניה מיירי שתפס קודם שבאו לדין דאכתי לא נולד הספק (שעוד לא באו העדים שפוסלים את השטר).

השוב: מדוע תפיסה לפני שנולד הספק מועילה?

יתכן שהטעם לכך שתפיסה אינה מועילה הוא ההשפעה של הפסק הראשוני, של פסיקת הממע"ה⁶. פסק זה קבע שכדי להוציא על התובע להביא ראיה ותפיסה הלא אינה ראיה. לפני שנולד הספק, לפני שהעדים הפוסלים העידו שהשטר פסול, עוד לא נפסק הממע"ה, ומאחר שכך ניתן להפוס.

ה. הרמב"ן יישב את הקושיה בדרך אחרת (רמב"ן ב"מ ו.ו):

4. שהרי גם התופס לא יודע בוודאות שהממון שלו, ומה מצדיק אפוא את תפיסתו?
5. מוחזקות היא הרי לא רק הגדרה פיסית. מוחזקות היא נקודת המוצא המשפטית של הדיון, ויתכן שאיננו מוכנים להכיר במצב שנוצר באמצעות אלימות כנקודת המוצא של הדיון.
6. ונראה שאין צורך בפסיקתה בפועל, אלא די בכך שכך היתה ההלכה אילו היו באים לבית דין.

אבל י"ל דכל תרי ותרי לא אמרינן אוקי ממונא בחזקת דמרה קמא אלא מאן דתפס תפס במטלטלי, דספיקא דאורייתא הוא (ספק של תרי ותרי) וכל ספיקא דאורייתא אפילו גבי איסורי נמי לא אמרינן אוקמינן אחזקה כדפרישית בקידושין פרק האומר (ס"ו א'), ובזה כל השמועות מתחוורות... וגבי קטנים היו משום דתרי ותרי ספיקא דאורייתא ולא מפקינן מטלטלי מיד תופס, וכנ"ל ועיקר.

מהי תשובת הרמב"ן? מדוע התפיסה מועילה בסוגיית כתובות? חשוב היטב: מהי סברת הרמב"ן? מדוע בדרך כלל תפיסה אינה מועילה ואילו בספקא דתרי ותרי היא כן מועילה?

התפיסה מועילה דווקא בסוגיה בכתובות, סוגיה שעוסקת בספקא דתרי ותרי, ספק הנובע מעדויות סותרות. במקרה שכזה אין הולכים לדעתו אחרי חזקת איסור⁷ - וכשם שאין הולכים אחר חזקת איסור כך התפיסה מועילה.

דברי הרמב"ן קשים לכאורה: הרי גם בספקא דתרי ותרי הולכים אחרי המוחזק ופוסקים הממע"ה!⁸ ומה בכך שאין הולכים בו אחרי חזקת איסור, הרי לא חזקת איסור היא העומדת כאן לדין אלא הממע"ה ודין זה נאמר גם בספקא דתרי ותרי?

נראה שעלינו ללמוד מכאן שאמנם גם בספקא דתרי ותרי פוסקים הממע"ה, אך עדיין משמעות הפסיקה שונה: בדרך כלל משמעותה היא סילוק התביעה וביטול הספק, סגירת התיק.⁹ אולם, בספקא דתרי ותרי, מאחר שיש לתובע עדים לטובתו, אי אפשר לומר שהספק התבטל והתיק נסגר. ונכון שבית הדין לא יתערב והממון יישאר אצל המוחזק, אך עדיין הספק קיים, וממילא התובע יכול לתפוס.

ובגוון אחר, בדרך כלל פסיקת הממע"ה היא פסיקה פעילה של בית הדין, הכרעה פעילה של הדין¹⁰, וממילא אי אפשר לתפוס, שהרי אי אפשר לפעול בניגוד להלכה. אולם, בספקא דתרי ותרי בית הדין לא מכריע את הדין¹¹ אלא רק לא מתערב, ולכן ניתן לתפוס.

7. הראשונים נחלקו בשאלה הזו, ונראה שלדעת הרוב הולכים מהתורה אחרי חזקה בתרי ותרי.

8. וכך היינו פוסקים לולי התפיסה, שהממון נשאר אצל הלווה והמוציא מחברו עליו הראיה.

9. ולמשל אם ראובן יטען שחפץ ששמעון מוחזק בו שייך לו, ובית דין יפסוק המוציא מחברו עליו הראיה ויתבע ממנו להביא עדים כדי להוציא - אז המשמעות היא סגירת התיק. מבחינה ממונית, אין כאן ספק.

10. וזאת האמת מבחינת בית הדין, זה הצדק והיושר והטוב - שהממון יישאר אצל המוחזק עד שהתובע יביא ראיה.

11. וכשם שלא הולכים אחרי חזקה בתרי ותרי, משום שלא מכריעים בוודאות כנגד עדים.

ננסה לסכס לסיום:

הראשונים דנו בסתירה שבין הסוגיות בב"מ ובכתובות: מהסוגיה בב"מ עולה שתפיסה אינה מועילה, בעוד שמהסוגיה בכתובות עולה שהיא מועילה.

בתשובה, הראשונים נחלקו לשתי מחנות מרכזיים:

1. התוספות והרא"ש מחלקים בין תפיסה בטענת ברי שמועילה ובין תפיסה בטענת שמה מועילה. תשובה אחרת שלהם היא שתפיסה מועילה לפני לידת הספק.
2. הרמב"ן מחלק בין ספק רגיל שבו אי אפשר לתפוס ובין ספקא דתרי ותרי, ספק שנובע מעדויות סותרות, שבו ניתן לתפוס.